

Postanowienie
Sądu Okręgowego w Warszawie - XXVIII Wydział Cywilny
z dnia 25 września 2025 r.
XXVIII C 22943/22

Argumenty prawne - ważne fragmenty uzasadnienia

„Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny (art. 385¹ § 1).”

„Natomiast pojęcie „rozsądnej wielkości rynku” intencjonalnie nie zostało zdefiniowane, a jego interpretacja została pozostawiona bankom zgłaszającym kwotowania. 10”

„Powyższy efekt może być wzmocniony, gdy dotyczyć będzie równoczesnego (choćby niezamierzonego) działania dwóch lub więcej banków.”

„Z powyższego przykładu wynika zatem, że do manipulacji stawką typu IBOR doprowadzić może nawet działanie tylko jednego banku.”

„Z kolei rynkiem referencyjnym jest rynek instrumentów, których wartość jest wyznaczana na podstawie indeksu.”

„Aby spełnić ten wymóg, przedsiębiorca musi poinformować konsumenta w sposób wystarczająco precyzyjny i dokładny o nazwie stosowanego wskaźnika referencyjnego oraz o nazwie jego administratora, a także o potencjalnych konsekwencjach dla konsumenta wynikających ze stosowania tego wskaźnika, tak aby umożliwić mu oszacowanie przede wszystkim całkowitego kosztu kredytu. Sposób, w jaki kredytodawca dostarcza te informacje – pośrednio albo bezpośrednio – musi powodować w rezultacie, aby informacje te w pełni ujawniały zastosowaną metodę i główne elementy powodujące wahania stawki wskaźnika i nie dawały zniekształconego obrazu charakteru wskaźnika.””

„Jak zaś wskazuje się w literaturze, „ocena wskaźnika przed wdrożeniem przepisów rozporządzenia BMR (zob. art. 51 i 59) jest nie dość że dopuszczalna, to jeszcze nieobjęta żadnym domniemaniem. Oczywiście kryterium takiej hipotetycznej oceny nie mogłaby być zgodność wcześniejszych reguł ustalania wartości WIBOR i jego charakteru z przepisami rozporządzenia BMR, skoro ono nie miało jeszcze mocy wiążącej (albo nawet nie zostało opublikowane).”53”

„Po drugie, powyższy obowiązek nie mógł stanowić zabezpieczenia przed uzgodnionym działaniem większości (a tym bardziej wszystkich) banków będących panelistami WIBOR.”

„Jak zatem słusznie zauważa się w literaturze, „nawet założenie, że bank przekazujący określone wartości w trakcie panelu fixingowego hipotetycznie zobowiązuje się do zawarcia transakcji na zadeklarowanych warunkach, nie jest dostatecznym mechanizmem kontrolnym w sytuacji, w której niejako z góry wiadomo, że inne banki takimi transakcjami w ogóle nie są zainteresowane.”54”

„Jak wcześniej wskazano, wskaźniki LIBOR i WIBOR stanowią miarę tego, po jakich stawkach oprocentowania banki deklarują gotowość wzajemnego pożyczania sobie pieniędzy.”

„72. Z drugiej jednak strony z literaturze jest podnoszony argument, że brak odzwierciedlenia rzeczywistego kosztu finansowania kredytu przez wskaźnik referencyjny nie może stanowić podstawy do uznania za nieuczciwy warunku umownego odsyłającego do tego wskaźnika referencyjnego. Wynika to z faktu, że umowa kredytu nakłada na bank wyłącznie obowiązek udostępnienia środków pieniężnych, natomiast nie zobowiązuje go do pozyskania tych środków pieniężnych w określony sposób, a w szczególności nie precyzuje kosztu zdobycia tych środków.”

Skład sądu

Przewodniczący: sędzia Michał Maj

Sentencja

Sąd Okręgowy w Warszawie - XXVIII Wydział Cywilny

po rozpoznaniu w dniu 25 września 2025 roku w Warszawie na posiedzeniu niejawnym

sprawy z powództwa JK i AK

przeciwko (...) Bankowi (...) S.A. z siedzibą w W. o ustalenie i zapłatę postanawia:

I. podjąć postępowanie,

II. na podstawie art. 267 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej o udzielenie odpowiedzi na pytanie:

czy w odniesieniu do umowy kredytu hipotecznego o zmiennej stopie oprocentowania, która została zawarta przez bank z konsumentem przed dniem 1 stycznia 2018 r.:

1. art. 4 ust. 2 i art. 5 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że nakłada on na bank obowiązek, aby poinformował konsumenta o:

a. podmiocie, który opracowuje wskaźnik referencyjny będący podstawą oprocentowania kredytu,

b. szczegółowych zasadach określających sposób ustalania wskaźnika referencyjnego będącego podstawą oprocentowania kredytu, w tym w szczególności:

- przedstawił konsumentowi treść regulaminu zawierającego te zasady,

- uświadomił konsumenta, że ten wskaźnik referencyjny jest wyliczany w oparciu o deklaracje grupy banków, a nie na podstawie rzeczywistych transakcji rynkowych,

2. art. 3 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że za nieuczciwy może zostać uznany warunek umowny określający wysokość oprocentowania kredytu, który posługuje się wskaźnikiem referencyjnym, który:

a. jest wyliczany w oparciu o deklaracje grupy banków, a nie na podstawie rzeczywistych transakcji rynkowych,

b. nie jest zdefiniowany w przepisach prawa krajowego ani unijnego, ale w wewnętrznym regulaminie stowarzyszenia utworzonego przez banki lub pracowników banków, a żaden organ państwowy nie nadzoruje sposobu opracowywania tego wskaźnika,

c. nie odzwierciedla rzeczywistych kosztów finansowania kredytu,

III. na podstawie art. 177 § 1 pkt 3¹ KPC zawiesić postępowanie do czasu udzielenia przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej odpowiedzi na powyższe pytanie prejudycjalne. del.

Uzasadnienie

1. Przedmiot sporu w postępowaniu głównym i istotne okoliczności faktyczne.

2. W pozwie wniesionym w dniu 22.11.2022 r. powodowie zwrócili się o ustalenie, że zawarte przez strony umowa kredytu i aneks do tej umowy są nieważne, a ponadto wnieśli o zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów zwrotu wszystkich kwot pobranych przez bank na podstawie umowy kredytu i aneksu do tej umowy. Powodowie uzasadnili powyższe żądania wskazując, że zarówno umowa kredytu, jak i aneks do niej zawierały warunki odsyłające do wskaźników referencyjnych WIBOR i LIBOR. W ocenie warunki te są nieuczciwe, a po ich usunięciu umowa kredytu i aneks do tej umowy nie są możliwe do wykonywania, a zatem są nieważne.

3. W odpowiedzi na pozew pozwany wniósł o oddalenie powództwa, wskazując, że umowa kredytu i aneks do tej umowy są ważne i nie zawierają nieuczciwych warunków umownych.

4. W oparciu o przeprowadzone w sprawie dowody sąd odsyłający ustalił, co następuje.

5. W dniu 20.12.2006 r. powodowie złożyli w pozwanym banku wniosek o udzielenie im kredytu w kwocie 273.848 PLN. W treści wniosku (pkt 9.2-3) zostało zawarte oświadczenie powodów, że zostali poinformowani o ryzyku zmiany stóp procentowych polegające na tym, iż w przypadku zmiany stawki referencyjnej podwyższeniu ulega oprocentowanie kredytu, które spowoduje wzrost raty spłaty i poniosą ryzyko zmiany stóp procentowych.

6. W dniu 19.01.2007 r. strony zawarły umowę kredytu mieszkaniowego (...) nr (...) (spłacanego w ratach annuitetowych, udzielonego w walucie polskiej), zawierającą postanowienia o następującej treści.

Ileokroć w umowie użyto jednego z poniższych określeń, oznacza ono odpowiednio: WIBOR – stawkę publikowaną o godz. 11.00 na stronie informacyjnej (...), w drugim dniu poprzedzającym dzień rozpoczynający pierwszy i kolejne trzymiesięczne okresy obowiązywania stawki referencyjnej, zaokrągloną według matematycznych zasad do czterech miejsc po przecinku; w przypadku braku notowań stawki referencyjnej WBOR dla danego dnia do wyliczenia stopy procentowej stosuje się odpowiednio notowania z dnia poprzedzającego, w którym było prowadzone notowanie stawki WIBOR (§ 1 pkt 7), stawka referencyjna – WIBOR dla międzybankowych depozytów trzymiesięcznych WIBOR 3M (§ 1 pkt 8).

Na warunkach określonych w umowie bank zobowiązuje się postawić do dyspozycji powodów kredyt w kwocie 399.431,73 PLN na dokończenie budowy domu jednorodzinnego położonego w W przy ulicy B na działce nr ewid. 0 z obrębu 0, z przeznaczeniem na potrzeby własne oraz na spłatę kredytu mieszkaniowego zaciągniętego w (...) SA umową nr (...) (zawartą w dniu 17.03.2006 r., którą pozwany udzielił powodom kredytu w kwocie 124.000 PLN na zakup działki budowlanej nr (...) położonej w W przy ulicy B) i skredytowanie prowizji bankowej (§ 2 ust. 1).

(...) SA pobiera odsetki od kredytu według zmiennej stopy procentowej, w stosunku rocznym, której wysokość jest ustalana w dniu rozpoczynającym pierwszy i kolejne trzymiesięczne okresy obowiązywania stawki referencyjnej, jako suma stawki referencyjnej i stałej marży. Pierwszy okres obowiązywania stawki referencyjnej może być krótszy i rozpoczyna się w dniu wypłaty kredytu albo pierwszej transzy. Koniec pierwszego okresu obowiązywania stawki referencyjnej przypada w dniu poprzedzającym ostatni dzień wymagalności kredytu i odsetek przed upływem pierwszego okresu obowiązywania stawki referencyjnej. Kolejne trzymiesięczne okresy obowiązywania stawki referencyjnej kończą się w dniu poprzedzającym dzień, w którym rozpoczął się następny trzymiesięczny okres obowiązywania stawki referencyjnej, z uwzględnieniem zasad liczenia terminów oznaczonych w miesiącach, przewidzianych w przepisach Kodeksu cywilnego (§ 6 ust. 1). Zmiany wysokości stawki referencyjnej następują w dniu wymagalności raty spłaty kredytu i odsetek, z zastrzeżeniem ust. 3 (§ 6 ust. 2). W całym okresie kredytowania kredytobiorca może złożyć dyspozycję zmiany rodzaju stawki referencyjnej, najpóźniej 7 dni przed końcem okresu obowiązywania stawki referencyjnej. W dyspozycji zmiany rodzaju stawki kredytobiorca wyznacza datę roboczego dnia, od którego będzie obowiązywała nowa stawka (§ 6 ust. 3). Wzrost stawki referencyjnej wpływa na podwyższenie oprocentowania kredytu, które spowoduje wzrost raty spłaty kredytu i odsetek (§ 6 ust. 4).

W dniu zawarcia umowy stawka referencyjna WIBOR wynosi 4,20% , marża wynosi 0,89 p.p., a oprocentowanie kredytu wynosi 5,09% w stosunku rocznym (§ 7 ust. 1). Zmiana wysokości stawki referencyjnej powoduje zmianę wysokości oprocentowania kredytu o taką samą liczbę punktów procentowych (§ 7 ust. 2). (...) SA powiadamia kredytobiorcę w formie pisemnej, o każdej zmianie wysokości oprocentowania kredytu, z podaniem terminu, od którego zmiana ta obowiązuje. W przypadku, gdy zabezpieczenie kredytu stanowi poręczenie powyższą informację otrzymują poręczyciele. (...) SA nie będzie informował o każdej zmianie wysokości oprocentowania kredytu osób innych niż poręczyciele, będących dłużnikami (...) SA z tytułu zabezpieczenia kredytu.(§ 7 ust. 3). Rzeczywista stopa procentowa kredytu wynosi 5,25% (§ 7 ust. 4).

Odsetki będą obliczane miesięcznie od kwoty zadłużenia z tytułu kredytu według obowiązującej w tym okresie zmiennej stopy procentowej dla kredytu począwszy od dnia wypłaty kredytu lub pierwszej transzy, do dnia poprzedzającego spłatę kredytu łącznie (§ 8).

Kredytobiorca korzysta z karencji w spłacie kredytu w okresie do dnia 1.02.2009 r. (§ 13 ust. 1). Po okresie karencji kredytobiorca będzie spłacał zadłużenie z tytułu kredytu i odsetek, w wysokości podanej w zawiadomieniu o wysokości spłaty, do dnia 1.01.2032 r., w ratach annuitetowych (§ 13 ust. 4).

Kredytobiorca zobowiązany jest do posiadania środków w pierwszym dniu każdego miesiąca kalendarzowego, na rachunku ROR w wysokości umożliwiającej uregulowanie należności z tytułu kredytu przez (...) SA (§ 14 ust. 3). (...) SA wysyła kredytobiorcy raz na trzy miesiące zawiadomienie o wysokości należnych spłat na co najmniej 10 dni przed terminem spłaty (§ 14 ust. 5).

Kredytobiorca oświadcza, że: 1) został poinformowany o ryzyku stopy procentowej polegającym na wzroście raty spłaty przy wzroście stawki referencyjnej, 2) ponosi ryzyko, o którym mowa w pkt 1 (§ 30).

7. W dniu 10.09.2008 r. strony zawarły aneks do powyższej umowy kredytu, na podstawie którego umowie została następująca treść.

Umowa składa się z Części Szczególnej Umowy, zwanej dalej „CSU” i Części Ogólnej Umowy, zwanej dalej „COU”, które w sposób łączny określają strony, przedmiot umowy oraz prawa i obowiązki stron (§ 1 ust. 2).

Kwota udzielonego kredytu: 188.856,61 CHF (§ 1 ust. 1 CSU).

Kredyt jest udzielony na 300 miesięcy, tj. do dnia 01.01.2032 r. (§ 1 ust. 4 CSU).

Stawka referencyjna w dniu sporządzenia umowy wynosi: 2,7325% (§ 1 ust. 5 CSU).

Stała marża (...) SA wynosi: 1,63 p.p. (§ 1 ust. 6 CSU).

W dniu sporządzenia umowy oprocentowanie kredytu w stosunku rocznym wynosi: 4,3625% (§ 1 ust. 7 CSU).

Rzeczywista stopa procentowa wynosi: 4,5304% (§ 1 ust. 8 CSU).

Spłata raty kredytu następuje w dniu 1-go każdego miesiąca (§ 7 ust. 5 CSU).

Kredytobiorca został poinformowany, iż ponosi ryzyko stopy procentowej, polegające na wzroście raty spłaty przy wzroście stawki referencyjnej (§ 10 ust. 2 CSU).

Użyte w umowie pojęcia i skróty mają znaczenie następujące: stawka referencyjna – wartość stawki referencyjnej, w zależności od wybranej waluty: LIBOR dla franka szwajcarskiego (CHF) dla międzybankowych depozytów trzymiesięcznych (LIBOR 3M) – dotyczy kredytów udzielanych w CHF (§ 1 ust. 1 pkt 12 lit. b COU).

(...) SA pobiera odsetki od kredytu, według zmiennej stopy procentowej, w stosunku rocznym, której wysokość jest ustalana w dniu rozpoczynającym pierwszy i kolejne trzymiesięczne okresy obowiązywania stawki referencyjnej, jako suma stawki referencyjnej i marży (...) SA. Pierwszy okres obowiązywania stawki referencyjnej może być krótszy i rozpoczyna się od dnia następującego po dniu wypłaty kredytu albo pierwszej transzy. Koniec pierwszego okresu obowiązywania stawki referencyjnej przypada w dniu poprzedzającym ostatni dzień wymagalności kredytu i odsetek przed upływem pierwszego trzymiesięcznego okresu obowiązywania stawki referencyjnej. Kolejne trzymiesięczne okresy obowiązywania stawki referencyjnej kończą się w dniu poprzedzającym dzień, który datą odpowiada dniowi, w którym rozpoczął się poprzedni trzymiesięczny okres obowiązywania stawki referencyjnej, z uwzględnieniem zasad liczenia terminów oznaczonych w miesiącach, przewidzianych w przepisach polskiego Kodeksu cywilnego (§ 6 ust. 1 COU). Zmiany stawki referencyjnej następują w dniu wymagalności raty spłaty kredytu i odsetek (§ 6 ust. 2 COU).

Dla celów ustalenia stawki referencyjnej – (...) SA posługuje się stawką LIBOR lub EURIBOR, publikowaną odpowiednio o godz. 11.00 GMT lub 11.00 na stronie informacyjnej (...), w drugim dniu poprzedzającym dzień rozpoczynający pierwszy i kolejne trzymiesięczne okresy obowiązywania stawki referencyjnej, zaokrągloną według matematycznych zasad do czterech miejsc po przecinku. W przypadku braku notowań stawki referencyjnej LIBOR lub EURIBOR dla danego dnia, do wyliczenia stopy procentowej stosuje się odpowiednio notowania z dnia poprzedzającego dzień, w którym było prowadzone notowanie stawki LIBOR lub EURIBOR. Za dzień braku notowań stawki LIBOR lub EURIBOR uznaje się ponadto dzień uznany na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej za dzień wolny od pracy (§ 7 ust. 1 COU). Wzrost stawki referencyjnej wpływa na podwyższenie oprocentowania kredytu, które spowoduje wzrost spłaty raty kredytu (§ 7 ust. 2 COU). Zmiana wysokości stawki referencyjnej powoduje zmianę wysokości oprocentowania kredytu o taką samą liczbę punktów procentowych (§ 7 ust. 3 COU).

(...) SA oblicza odsetki od kredytu w okresach miesięcznych, od kwoty zadłużenia z tytułu kredytu, według obowiązującej w tym okresie zmiennej stopy procentowej dla kredytu, począwszy od dnia następnego po dniu wypłaty kredytu albo pierwszej transzy, do dnia spłaty kredytu włącznie (§ 8 COU).

(...) SA powiadamia kredytobiorcę na piśmie, o każdej zmianie wysokości oprocentowania kredytu, z podaniem terminu, od którego zmiana ta obowiązuje (§ 9 ust. 1 COU). W przypadku, gdy zabezpieczenie kredytu stanowi poręczenie, informację, o której mowa w ust. 1, otrzymują poręczyciele. (...) SA nie będzie informowała o każdej zmianie wysokości oprocentowania kredytu innych osób, nie będących dłużnikami osobistymi (...) SA z tytułu zabezpieczenia kredytu (§ 9 ust. 2 COU).

(...) SA wysyła kredytobiorcy listem zwykłym, raz na trzy miesiące, zawiadomieni o wysokości należnych rat spłaty kredytu, na co najmniej 10 dni przed terminem, o którym mowa w § 7 ust. 5 CSU (§ 23 ust. 1 COU).

8. Właściwe przepisy prawne.

9. Przepisy polskie.

10. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93, ze zm.), dalej: KC.

11. Postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny (art. 385¹ § 1).

12. Jeżeli postanowienie umowy zgodnie z § 1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie (art. 385¹ § 2).

13. Oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy, biorąc pod uwagę jej treść, okoliczności zawarcia oraz uwzględniając umowy pozostające w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny (art. 385²).

14. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. Nr 140, poz. 939, ze zm.).

15. Przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu (art. 69 ust. 1 w brzmieniu obowiązującym w dniu zawarcia umowy kredytu przez strony).

16. Umowa kredytu powinna być zawarta na piśmie i określać w szczególności: 1) strony umowy, 2) kwotę i walutę kredytu, 3) cel, na który kredyt został udzielony, 4) zasady i termin spłaty kredytu, 5) wysokość oprocentowania kredytu i warunki jego zmiany, 6) sposób zabezpieczenia spłaty kredytu, 7) zakres uprawnień banku związanych z kontrolą wykorzystania i spłaty kredytu, 8) terminy i sposób postawienia do dyspozycji kredytobiorcy środków pieniężnych, 9) wysokość prowizji, jeżeli umowa ją przewiduje, 10) warunki dokonywania zmian i rozwiązania umowy (art. 69 ust. 2 w brzmieniu obowiązującym w dniu zawarcia umowy kredytu przez strony).

17. Przepisy Unii Europejskiej.

18. Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. 1993, L 95, s. 29 - wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 15, t. 2, s. 288), dalej: dyrektywa 93/13.

19. Warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, uznaje się za nieuczciwe, jeśli stojąc w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta (art. 3 ust. 1).

20. Ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem (art. 4 ust. 2).

21. W przypadku umów, w których wszystkie lub niektóre z przedstawianych konsumentowi warunków wyrażone są na piśmie, warunki te muszą zawsze być sporządzone prostym i zrozumiałym językiem. Wszelkie wątpliwości co do treści warunku należy interpretować na korzyść konsumenta. Powyższa zasada interpretacji nie ma zastosowania w kontekście procedury ustanowionej w art. 7 ust. 2 (art. 5).

22. Uzasadnienie odesłania.

23. Wprowadzenie.

24. Potrzeba zadania niniejszego pytania prejudycjalnego powstała w związku z koniecznością dokonania wykładni prawa unijnego celem prawidłowego zastosowania przepisów prawa krajowego dotyczących postanowień umownych regulujących zmienne oprocentowanie kredytów hipotecznych.

25. Dotychczas Trybunał Sprawiedliwości kilkakrotnie wypowiadał się w przedmiocie postanowień umownych odsyłających do wskaźnika IRPH1. Jednak wskaźnik ten istotnie różni się od wskaźników LIBOR i WIBOR, ponieważ jego de-

finicja jest zawarta w prawie hiszpańskim, a sam wskaźnik jest wyliczany jako średnia oprocentowania kredytów udzielanych przez instytucje finansowe. Natomiast wysokość stawek LIBOR i WIBOR jest ustalana w oparciu o kwotowania banków, a zasady ich wyliczania nie były uregulowane przez przepisy powszechnie obowiązujące.

26. Niniejsza sprawa różni się także od sprawy o sygn. akt C-471/24, która dotyczy umowy kredytu zawartej w dniu 1.08.2019 r., a zatem kiedy obowiązywały już przepisy rozporządzenia 2016/10112. Tymczasem w niniejszej sprawie umowa kredytu (ze stawką WIBOR) została zawarta w dniu 19.01.2007 r., zaś aneks do tej umowy (ze stawką LIBOR) w dniu 10.09.2008 r., a zatem na wiele lat przed wejściem w życie przepisów powyższego rozporządzenia.

27. Charakterystyka wskaźników referencyjnych typu IBOR.

28. Rozporządzenie 2016/1011, zgodnie z art. 59 tego aktu prawnego, stosuje się od dnia 1.01.2021 r. Wcześniej metodyka opracowywania wskaźników referencyjnych dotyczących oprocentowania kredytów hipotecznych ze zmiennym oprocentowaniem opierała się na samoregulacji rynkowej.³

29. Po raz pierwszy stawka LIBOR (London Interbank Offered Rate) została zastosowana w 1969 r., kiedy szachowi Iranu zaoferowano kredyt konsorcjalny o zmiennym oprocentowaniu wyliczanym jako średnia arytmetyczna stawek wskazanych przez uczestników konsorcjum bankowego. W pierwszych latach stawka ta nie była w żaden sposób sformalizowana, natomiast zmieniło się to w 1986 r., w którym (...) (związek zrzeszający kilkaset banków z kilkudziesięciu krajów⁴) rozpoczął notowania z wykorzystaniem agencji finansowej (...), która zbierała od największych brytyjskich banków o stałej porannej porze kwotowania, które następnie były uśredniane i udostępniane publicznie. Kwotowania oznaczały wskazanie, po jakiej cenie banki były gotowe sobie pożyczać środki pieniężne w określonej walucie na określony czas bez żadnego zabezpieczenia. Początkowo stawka LIBOR była wykorzystywana w kredytach komercyjnych udzielanych dużym przedsiębiorstwom i państwom, 5 jednak z upływem czasu zyskała na popularności i była stosowana w kredytach hipotecznych, pożyczkach studenckich, instrumentach pochodnych, innych produktach finansowych, a także służyła jako wskaźnik określający kondycję banków.⁶ LIBOR był też szeroko stosowany na rynku finansowych instrumentów pochodnych takich jak swapy, opcje i forwardy.⁷ W 2009 r. instrumenty odwołujące się do stawki LIBOR miały wartość około 360.000.000.000 USD.⁸

30. W pierwszych latach wysokość stawek LIBOR była ustalana w oparciu o odpowiedzi banków na pytanie „Po jakiej stopie według ciebie będą oferowane depozyty na rynku międzybankowym przez jeden bank wiodący innemu bankowi wiodącemu przy rozsądnej wielkości rynku dzisiaj o godzinie 11:00?” („At what rate do you think interbank term deposits will be offered by one prime bank to another prime bank for a reasonable market size today at 11am?”). W 1998 r. zrezygnowano z pojęcia banku wiodącego (prime bank) i w związku z tym przeformułowano treść pytania na następującą: „Po jakiej stopie pożyczysz środki po złożeniu i zaakceptowaniu oferty na rynku międzybankowym przy rozsądnej wielkości rynku tuż przed godziną 11:00?” („At what rate could you borrow funds, were you to do so by asking for and then accepting inter-bank offers in a reasonable market size just prior to 11 am?”).⁹ Przez „środki” w powyższym znaczeniu były rozumiane środki niezabezpieczone. Natomiast pojęcie „rozsądnej wielkości rynku” intencjonalnie nie zostało zdefiniowane, a jego interpretacja została pozostawiona bankom zgłaszającym kwotowania.¹⁰

31. Poszczególne stawki LIBOR były ustalane na podstawie kwotowań od 8 do 16 banków-panelistów (których grono było wybierane przez (...)) udostępnianych w każdy londyński dzień roboczy pomiędzy godzinami 11:00 a 11:20. Agentem kalkulacyjnym był (...), który porządkował kwotowania od najwyższego do najniższego, odrzucał po 25% wartości najwyższych i najniższych, a z pozostałych 50% wartości środkowych wyliczał średnią arytmetyczną.¹¹

32. Początkowo LIBOR odnosił się do 3 walut (GBP, USD, JPY) ¹², a z upływem czasu zaczął być stosowany do 10 walut (GBP, USD, JPY, CHF, CAD, AUD, EUR, DKK, SEK, NZD).¹³ W stosunku do innych walut były stosowane inne stawki takie jak PRIBOR w Czechach, ROBOR w Rumunii, STIBOR w Szwecji, CIBOR w Danii, BUBOR na Węgrzech.¹⁴

33. W odniesieniu do euro, od stawki LIBOR EUR szersze zastosowanie miała stawka EURIBOR, która w dniu 1.01.1999 r. zastąpiła niemiecki FIBOR, francuski PIBOR i fiński HELIBOR. EURIBOR był początkowo administrowany przez (...), a od dnia 20.06.2014 r. przez (...).¹⁵ Założenia metodologiczne stawki EURIBOR były wzorowane na stawce LIBOR. Zasady ustalania EURIBOR zostały uregulowane w kodeksie postępowania (code of conduct) wiążącym uczestniczące banki i organizację administrującą, został także utworzony Komitet Sterujący, który oceniał zgodność zachowania się z kodeksem postępowania, ustalał metodykę kalkulacji stawki, ustalał kryteria doboru banków do panelu EURIBOR i zapraszał je do kwotowań. EURIBOR był kalkulowany wyłącznie dla niezabezpieczonych depozytów międzybankowych nominowanych w euro. EURIBOR był definiowany jako stopa procentowa, po której jeden z wiodących banków (prime bank) z państw należących do Unii Europejskiej i EFTA jest gotowy zaoferować innemu wiodącemu bankowi z tego obszaru międzynarodowy depozyt niezabezpieczony nominowany w euro, przy czym oferta jest składana o godzinie 11:00

czasu brukselskiego. Stawka EURIBOR była obliczana jako średnia arytmetyczna ofert dotyczących poszczególnych terminów wymagalności przekazanych do agenta kalkulacyjnego, który odrzucał 15% najwyższych i najniższych stawek.¹⁶

34. Globalny kryzys gospodarczy z 2008 r., spowodował osłabienie wzajemnego zaufania pomiędzy bankami, co skutkowało znacznym spadkiem transakcji zawieranych na rynku międzybankowym, w szczególności w zakresie transakcji niezabezpieczonych. Ponadto płynność skoncentrowała się w najkrótszych terminach zapadalności. W tym samym czasie ujawniono potencjalną podatność stawek rynku międzybankowego na manipulacje oraz rzeczywiste wykrycie oszustw globalnych banków. Podatność na manipulacje wynikała z istoty mechanizmu wyliczania stawek referencyjnych, które stanowiły średnie arytmetyczne kwotowań przekazywanych w określonym czasie, a zatem dane wejściowe miały charakter wyłącznie deklaracji, które nie były związane z faktycznie zawieranymi transakcjami. Dzięki temu niektóre banki mogły generować dodatkowe zyski na instrumentach pochodnych zależnych od LIBOR bądź EURIBOR.¹⁷

35. Mechanizm tych manipulacji został wyjaśniony przez M. K. na przykładzie, który dotyczy stawki EURIBOR, 18 ale z uwagi na zbliżony sposób kalkulacji odnosi się także do stawki LIBOR:

„Załóżmy, że panel liczy 15 banków, zatem dwie najwyższe oferty zostaną pominięte przez agenta kalkulacyjnego EURIBOR w trakcie ustalania średniej arytmetycznej. Jeśli w warunkach konkurencyjnych trzy najwyższe oferty banków (A, B, C) będą stanowiły relację: A andgt; B andgt; C, to tylko ocena zgłoszona przez bank (...) będzie podstawową wyliczenia stawki EURIBOR. Jeśli jednak bank (...) z rozmysłem poda wysoką stopę, odbiegającą od stanu rynku w tym dniu i C andgt; A andgt; B, to oczywiście jego ocena zostanie pominięta, ale w rachunku uwzględniona zostanie oferta B, która poprzednio byłaby wyeliminowana. Zatem bank (...) może potencjalnie zawyżyć stopę EURIBOR. Powyższy efekt może być wzmocniony, gdy dotyczyć będzie równoczesnego (choćby niezamierzonego) działania dwóch lub więcej banków. Jeśli bowiem konkurencyjny stan rynku generuje sekwencję ocen: A andgt; B andgt; C andgt; D to w efekcie stawki C i D będą uwzględniane przy obliczaniu EURIBOR. Jeśli jednak oceny C i D rozmyślnie będą nazbyt wysokie i D andgt; C andgt; A andgt; B, to wówczas do podstawy wyliczenia średniej arytmetycznej zaliczone będą oceny A oraz B. Zatem w tej drugiej sytuacji jeszcze wyraźniej wrośnie stopa EURIBOR w porównaniu ze stanem, w którym żaden z banków nie starałby się odbiegać w swych ocenach od fundamentów rynkowych.”

Z powyższego przykładu wynika zatem, że do manipulacji stawką typu IBOR doprowadzić może nawet działanie tylko jednego banku.

36. Dalszym wnioskiem, jaki wypływa z powyższego opisu jest to, że głównym czynnikiem ułatwiającym manipulacje wskaźnikami był fakt oparcia ich wyłącznie na deklaracjach banków. Jak wyjaśnia P. M., „Ze względu na deklaracyjny charakter stawek, nietrudne jest wyznaczenie stawki na nieadekwatnym poziomie. Koszty przesunięcia stawki występują jedynie wówczas, kiedy indeks oparty jest na zawartych transakcjach. Przesunięcie indeksu transakcyjnego wymaga bowiem przeprowadzenia transakcji o znacznych nominalach, co wiąże się z ryzykiem i naraża bank na potencjalne straty z tytułu otwartej ekspozycji. Ponadto w wąskim gronie banków kontrybuujących stawki do indeksu, możliwa jest zmoza co do ich poziomu, która jest szczególnie łatwa, jeśli kwotowania oparte są na deklaracjach banków. Z kolei oparcie ogromnych portfeli instrumentów na indeksie powoduje, że potencjalne korzyści z przesunięcia indeksów stanowią istotną pokusę sprzyjającą takiemu procederowi. Niewielka zmiana wartości indeksu wpływa na istotną zmianę wyceny lub zmianę kwoty rozliczenia transakcji. Śledztwo wykazało występowanie konfliktu interesów polegającego na tym, że kwotujący indeksy rynku pieniężnego byli premiowani z tytułu przychodów na portfelach uzależnionych od poziomu stóp procentowych. Zagrożenie manipulacją indeksów wynikało przede wszystkim ze słabości procesów związanych z kwotowaniami do fixingu i brakiem odpowiedniej kontroli nad tymi procesami. Jednocześnie taki stan rzeczy nie sprzyjał stabilności rynku finansowego, ponieważ powodował osłabienie wartości informacyjnej indeksów oraz zwiększał ryzyko strat po stronie klientów banków. Nieuprawnione zyski banków pochodzące z manipulacji indeksami wynikały bowiem z asymetrii informacji pomiędzy animatorami rynku a ich klientami, wpływając negatywnie na wiarygodność rynku finansowego. Manipulacja indeksami miała również konsekwencje dla gospodarki w szerszym kontekście. O ile bowiem zmiana wyceny instrumentów pochodnych dotyczy w dużej mierze instytucji finansowych i dużych korporacji, o tyle zmiana wartości instrumentów bilansowych (a więc obligacji i kredytów) może powodować straty u konsumentów i małych przedsiębiorstw. W tym przypadku negatywna zmiana wyceny i wartości przepływów finansowych jest całkowicie alokowana na klienta, ponieważ mamy do czynienia z finalnym odbiorcą produktu, a nie pośrednikiem.”¹⁹

37. Natomiast drugim czynnikiem ułatwiającym manipulacje wskaźnikami była znaczna rozbieżność pomiędzy rozmiarami rynku bazowego i rynku referencyjnego. Jak wyjaśnia P. M., „Istotnym elementem analizy znaczenia indeksów rynku finansowego jest określenie wielkości rynku bazowego, z którego wynika, oraz rynku referencyjnego, na który wpływa. Rynkiem bazowym nazywamy rynek instrumentów, na podstawie których uczestnicy fixingu wyznaczają wartość indeksu. Dla fixingu walutowego rynkiem bazowym jest międzybankowy rynek walutowy, natomiast dla indeksów rynku pieniężnego międzybankowy rynek depozytów niezabezpieczonych. Z kolei rynkiem referencyjnym jest rynek instru-

mentów, których wartość jest wyznaczana na podstawie indeksu. Dla rynku walutowego będą to np. forwardy walutowe, a dla rynku pieniężnego m.in. kredyty zmiennoprocentowe, obligacje zmiennokuponowe i swapy procentowe. (...) Jednocześnie stosunek dziennego obrotu na instrumentach pochodnych indeksowanych do stawki 3M USD LIBOR do dziennego obrotu na trzymiesięcznych depozytach wynosi ok. 1000. Dla stawki WIBOR (terminy 1M, 3M i 6M) relacja ta jest trzy razy większa (...). Mamy więc do czynienia z sytuacją, kiedy mały rynek bazowy determinuje ogromny rynek referencyjny, co generuje wśród banków-panelistów pokusę wpływania na stawkę referencyjną w celu optymalizacji wyniku na portfelu instrumentów pochodnych.”²⁰

38. Motywacja banków do manipulowania stawkami referencyjnymi wynikała z dwóch przyczyn. Po pierwsze, banki chciały generować zyski z obrotu instrumentami finansowymi opartymi o stawki LIBOR i EURIBOR. Mianowicie skoro banki mogły wpłynąć na wysokość powyższych stawek, to były w stanie przewidzieć kierunek zmian cen instrumentów finansowych bazujących na tych stawkach, a dzięki temu mogły osiągnąć korzyści dzięki kupnie lub sprzedaży tych instrumentów. Po drugie, banki mogły wpływać na ocenę własnej wiarygodności finansowej. Mianowicie bank mógł podwyższyć ocenę swojej wiarygodności finansowej dzięki rozmyślnemu kwotowaniu stawek poniżej obiektywnych obserwacji rynkowych.²¹

39. Wyniki postępowań związanych z manipulacjami stawkami LIBOR i EURIBOR ujawniły, że wysokość tych stawek była uzgadniana przez pracowników banków za pośrednictwem e-maili, wiadomości SMS, rozmów telefonicznych i komunikatorów elektronicznych. Nieprawidłowe zachowania obejmowały okres co najmniej od 2005 r. do 2009 r. i miały miejsce niemalże codziennie. Manipulacjom podlegały głównie stawki LIBOR USD, LIBOR GBP, LIBOR JPY i EURIBOR. Ujawnione manipulacje stawkami LIBOR i EURIBOR doprowadziło do wszczęcia postępowań karnych i administracyjnych wobec osób i instytucji odpowiedzialnych za te działania. Do ukaranych banków zaliczały się m.in. (...)Bank, (...), (...) Bank, (...) i (...). Tylko w zakresie kwotowań stawki EURIBOR około 10 banków zostało dotkniętych karami administracyjnymi lub zawarło ugody, których koszty wynoszą około 10.000.000.000 EUR.²²

40. Efektem ubocznym zaniku transakcji na rynku międzybankowym było to, że indeksy rynku pieniężnego przestały reprezentować koszt finansowania sektora bankowego oraz utraciły walor obiektywnego czynnika dyskontującego przyszłe przepływy pieniężne.²³

41. Z uwagi na potencjalne zagrożenie stabilności systemu finansowego, na którym stawki rynku międzybankowego odgrywały istotną rolę, konieczne stało się opracowanie propozycji działań zmierzających do zapobieżenia przypadkom manipulacji w przyszłości. W 2013 r. IOSCO (International Organization of Securities Commissions) opublikowała rekomendację dotyczącą wszelkich stawek referencyjnych, a zwłaszcza tych, które służą jako wskaźniki stóp procentowych. Rekomendacja ta obejmowała zagadnienia zarządzania wskaźnikiem, jakości wskaźnika, metody tworzenia wskaźnika i odpowiedzialności administratora.²⁴

42. Natomiast w ramach prawodawstwa Unii Europejskiej zostało uchwalone rozporządzenie 2016/1011. Rozporządzenie to w motywie nr 1 wskazywało na „poważne przypadki manipulacji wskaźnikami referencyjnymi stóp procentowych takimi jak LIBOR i EURIBOR”.

43. W związku z powyższymi doszło do reformy stawki LIBOR. Administracja tą stawką została przejęta przez (...)w dniu 1.02.2014 r. 25 Stopniowo poszczególne stawki LIBOR były zastępowane innymi stawkami. Proces ten w przeważającej części zakończył się z dniem 31.12.2021 r., natomiast ostatnia stawka LIBOR przestała być publikowana z dniem 30.09.2024 r. 26 Stawka LIBOR CHF została zastąpiona stawką SARON z dniem 1.01.2022 r. na podstawie rozporządzenia 2021/1847.²⁷ Stawka LIBOR GBP została zastąpiona stawką SONIA, a stawka LIBOR USD została zastąpiona stawką SOFR.²⁸

44. Reformie została poddana również stawka EURIBOR. Pierwotnie była ona skonstruowana w taki sposób, że punktem wyjścia dla banku uczestniczącego w panelu było przyjęcie kosztów finansowania przez bank o maksymalnej zdolności kredytowej i kondycji płynnościowej (prime bank). Inaczej mówiąc, została przyjęta fikcja, że wszystkie banki uczestniczące w panelu to prime banks, które kierują ofertą do innych prime banks. W rezultacie banki przedstawiały oferty w oderwaniu od oceny ryzyka kredytowego przyjmującego depozyt i wypowiadały się o swoim wyobrażeniu na temat stopy procentowej, którą powinien płacić hipotetyczny wiodący bank. Oznaczało to, że EURIBOR nie odzwierciedlał rzeczywistej stopy procentowej kosztu pieniądza na rynku, ale hipotetycznej stopy, która zostałaby zapłacona przez prime bank. Doprecyzowanie definicji prime bank nastąpiło w 2013 r., a w kolejnych latach stawka EURIBOR przeszła gruntowną reformę.²⁹ N. metoda wyliczania stawki (...) została wprowadzona w 2019 r., a od tego czasu była kilkakrotnie korygowana.³⁰ Od 2024 r. stawka EURIBOR jest ustalana w oparciu o dwupoziomową metodę kaskady danych. Poziom pierwszy obejmuje wyłącznie kwalifikowane transakcje na niezabezpieczonym rynku pieniężnym EUR. W razie gdyby liczba takich transakcji była niewystarczająca, wyliczenie stawki jest dokonywane na poziomie drugim, który przewiduje trzy techniki obliczeniowe.³¹

45. Obecnie na rynkach finansowych obserwowane jest przejście od stawek IBOR do stawek RFR (Risk Free Rates), czyli stawek wolnych od ryzyka, które są oparte na płynnych rynkach depozytów jednodniowych i oblicza się je na podstawie zarejestrowanych transakcji na tych rynkach. Stawki te posiadają jednak pewne wady, a mianowicie: mierzą różne rodzaje depozytów jednodniowych, spośród których jedne są zabezpieczone a inne nie, a ponadto mają tylko jeden termin, to jest jeden dzień, przez co nie nadają się do ustalania stopy procentowej „z góry” w wybranym okresie, w którym niezbędne jest uiszczanie odsetek. Najważniejszymi RFR na świecie są: SOFR dla USD, SONIA dla GBP, €STR dla EUR, SARON dla CHF i TONA dla JPY³².

46. WIBOR (Warsaw Interbank Offered Rate) zaczął być stosowany w 1993 r. Początkowo administratorem tej stawki było powstałe w 1992 r. Stowarzyszenie (...) (pierwotnie pod nazwą (...) Stowarzyszenie (...), a następnie Stowarzyszenie (...)), które zrzeszało osoby aktywne zawodowo przy transakcjach na rynku finansowym zatrudnione w bankach i instytucjach finansowych. Podobnie jak w przypadku LIBOR, wyliczaniem stawki zajmowała się agencja (...), która ustalała wysokość WIBOR w oparciu o dane przekazywane przez banki, które przystąpiły do stworzonego panelu³³.

47. Zasady ustalania stawki WIBOR były uregulowane w uchwalanym przez powyższe stowarzyszenie „Regulaminie Fixingu stawek referencyjnych Wibor i Wibid”. W okresie od dnia 1.02.2004 r. do dnia 30.06.2013 r. obowiązywała wersja regulaminu zawierająca postanowienia o następującej treści.³⁴

Fixing to działania podejmowane w celu ustalenia stawek referencyjnych Wibor i Wibid dla depozytów złotych na polskim rynku międzybankowym (pkt 1.1).

Stawki referencyjne Wibor i Wibid są ustalane dla depozytów na następujące terminy: a) 1 dzień roboczy - overnight (O/N), b) 1 dzień roboczy - tomorrow next (T/N), c) 1 tydzień (SW), d) 2 tygodnie (2W), e) 1 miesiąc (1M), f) 3 miesiące (3M), g) 6 miesięcy (6M), h) 9 miesięcy (9M), i) 12 miesięcy (12M) (pkt 4.1).

Stawki depozytów złotych składane przez Uczestników na Fixing, jak również stawki referencyjne Wibor i Wibid są podawane zgodnie z konwencją odsetkową obowiązującą na polskim rynku pieniężnym oraz z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku (pkt 4.2).

O ile Organizator nie ustali inaczej, Fixing stawek Wibor i Wibid depozytów złotych odbywa się w każdym Dniu Roboczym o godzinie 11:00 rano (pkt 4.3).

W dniu Fixingu do godziny 11:00 rano każdy Uczestnik zobowiązany jest do przekazania Pełnomocnikowi po jednej stawce po jakiej gotów jest udzielić innemu Uczestnikowi (stawka offer) i przyjąć od innego Uczestnika (stawka bid) depozyt złoty na wszystkie terminy, określone w punkcie 4.1 niniejszego Regulaminu, w tym dniu w ciągu pierwszych piętnastu minut po opublikowaniu stawek Wibor i Wibid przez Pełnomocnika stosownie do postanowienia punktu 4.8 Regulaminu (pkt 4.4).

Z zastrzeżeniem postanowień punktu 11.2, różnica między stawkami udzielania i przyjęcia depozytu na dany termin (spread) podawanymi przez każdego Uczestnika na Fixing nie może być większa niż: 0.3% dla terminów O/N, T/N; 0.2% dla terminów od jednego tygodnia do jednego roku (pkt 4.5).

Stawka Wibor dla depozytu na dany termin jest obliczana przez Pełnomocnika jako średnia arytmetyczna ze stawek podanych przez Uczestników na Fixing w danym dniu (po jakich gotowi są udzielić innemu Uczestnikowi depozyt złoty na ten termin w ciągu pierwszych piętnastu minut po opublikowaniu stawek Wibor i Wibid przez Pełnomocnika stosownie do postanowienia punktu 4.8 Regulaminu) pozostałych po odrzuceniu: a) dwóch najniższych i dwóch najwyższych kwotowań w przypadku gdy zgłoszono nie mniej niż 8 stawek, b) jednego najniższego i jednego najwyższego kwotowania w przypadku gdy zgłoszono mniej niż 8 stawek (pkt 4.6).

Stawka Wibid dla depozytu na dany termin jest obliczana przez Pełnomocnika jako średnia arytmetyczna stawek podanych przez Uczestników na Fixing w danym dniu (po jakich gotowi są przyjąć od innego Uczestnika depozyt złoty na ten termin w ciągu pierwszych piętnastu minut po opublikowaniu stawek Wibor i Wibid przez Pełnomocnika stosownie do postanowienia punktu 4.8 Regulaminu) pozostałych po odrzuceniu: a) dwóch najniższych i dwóch najwyższych kwotowań w przypadku gdy zgłoszono nie mniej niż 8 stawek, b) jednego najniższego i jednego najwyższego kwotowania w przypadku gdy zgłoszono mniej niż 8 stawek (pkt 4.7).

Stawki Wibor i Wibid ustalone na Fixingu w danym dniu są publikowane w serwisie informacyjnym (...) w tym samym dniu w ciągu pierwszych pięciu minut po Fixingu (pkt 4.8).

Uczestnik Fixingu obowiązany jest zagwarantować funkcjonowanie jego połączeń telefonicznych lub połączeń w systemie dealingowym (...), tak aby umożliwić innym Uczestnikom: a) kontaktowanie się z danym Uczestnikiem na jego nu-

mery telefonów lub kody, o których mowa w punkcie 6.4, oraz b) zawieranie transakcji depozytowych z danym Uczestnikiem w ciągu pierwszych piętnastu minut po opublikowaniu stawek Wibor i Wibid przez Pełnomocnika stosownie do postanowienia punktu 4.8 Regulaminu (pkt 5.1).

Każdy Uczestnik Fixingu ma obowiązek: a) odpowiedzieć na zapytanie innego Uczestnika Fixingu zgłoszone na jego numery telefonów lub kody, o których mowa w punkcie 6.4, w okresie pierwszych 15 minut po opublikowaniu stawek Wibor i Wibid przez Pełnomocnika stosownie do postanowienia punktu 4.8 Regulaminu, oraz b) podać innemu Uczestnikowi stawki, po których gotów jest udzielić i przyjąć od niego depozyt złotowy nie gorsze od tych jakie przekazał na Fixing w tym dniu (pkt 5.2).

Uczestnicy są zwolnieni z tego obowiązku w przypadku: a) wyczerpania własnego limitu na depozyty złote udzielo-
ne Uczestnikowi zapytującemu o kwotowanie (wówczas kwotuje się tylko stawkę po której dany Uczestnik gotów jest przyjąć depozyt), b) publicznego ogłoszenia w środkach masowego przekazu, w okresie pierwszych 15 minut po Fixingu, informacji która może mieć istotny wpływ na poziom stóp procentowych na krajowym rynku pieniężnym (pkt 5.3).

Kwotowanie, o którym mowa w punkcie 5.2 jest wiążące: a) dla depozytów na terminy O/N i T/N do transakcji na kwotę do 30 mln zł włącznie, b) dla depozytów na terminy SW, 2W, 1M i 3M do transakcji na kwotę do 20 mln zł włącznie, c) dla depozytów na termin 6M do transakcji na kwotę do 10 mln zł włącznie, d) dla depozytów na terminy 9M i 12M do transakcji na kwotę do 5 mln zł włącznie (pkt 5.4).

W okresie pierwszych 15 minut po opublikowaniu stawek Wibor i Wibid przez Pełnomocnika stosownie do postanowienia punktu 4.8 Regulaminu każdy Uczestnik może zawrzeć z kwotowania każdego innego Uczestnika do dwóch transakcji na wybrane przez siebie dwa różne terminy (pkt 5.5).

48. WIBOR jest stosowany w umowach kredytów hipotecznych, umowach kredytów konsumenckich, umowach faktoringowych, umowach leasingowych, umowach swapów stóp procentowych i umowach opcji.³⁵

49. Od dnia 30.06.2017 r. administratorem stawki WIBOR jest (...) S.A.³⁶ W dniu 22.03.2019 r. WIBOR został zaliczony do wykazu kluczowych wskaźników referencyjnych stosowanych na rynkach finansowych.³⁷ W dniu 29.11.2019 r. Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych (ESMA) wpisał (...) SA do rejestru administratorów wskaźników referencyjnych.³⁸ W dniu 16.12.2020 r. Komisja Nadzoru Finansowego wydała zezwolenie na prowadzenie przez (...) S.A. działalności jako administrator wskaźników referencyjnych stóp procentowych, w tym kluczowych wskaźników referencyjnych.³⁹

50. W IV kwartale 2011 r. kwotowane stawki referencyjne WIBOR 3M po jakich banki skłonne były przeprowadzać transakcje wzrosły o 0,23 punktu procentowego, przy nie zmienionych stopach procentowych NBP. Diagnoza tego zjawiska w badaniach przeprowadzonych przez NBP wykazała, że cztery banki zawyżały istotnie kwotowane stawki WIBOR 3M, ponad poziom nie wynikający z ogólnej zmienności stawek na rynku bankowym.⁴⁰ W 2013 r. Komisja Nadzoru Finansowego stwierdziła, że do najczęstszych nieprawidłowości stwierdzonych podczas czynności kontrolnych w bankach w 2013 r. w obszarze zarządzania ryzykiem rynkowym należały: „W procesie ustalania i przekazywania stawek referencyjnych do fixingu WIBOR i WIBID: brak lub nierzetelne przeprowadzanie procesu backtestingu, brak przeprowadzania cyklicznego audytu wewnętrznego procesu kwotowania stawek referencyjnych, niewystarczający zakres i częstotliwość informacji zarządczej, brak zdefiniowania roli i odpowiedzialności poszczególnych osób uczestniczących w procesie, brak lub nieskuteczna kontrola wewnętrzna, brak pełnomocnictw dealerów w zakresie uprawnień do ustalania i przekazywania stawek do fixingu WIBOR i WIBID”.⁴¹ W dniu 3.02.2014 r. o godzinie 11:00 (...) opublikował stawkę WIBOR, która została wyliczona błędnie z uwagi na brak uwzględnienia nowego banku-panelisty. Skorygowana stawka została opublikowana o godzinie 11:45.⁴² W Sprawozdaniu z działalności NIK z 2015 r. stwierdzono, że „W Polsce dotychczas nie wypracowano form nadzoru nad ustalaniem stawek WIBOR (Warsaw Interbank Offered Rate – referencyjna wysokość rocznego oprocentowania pożyczek na polskim rynku międzybankowym) i WIBID (Warsaw Interbank Bid Rate – roczna stopa procentowa, jaką płać banki za środki przyjęte w depozyt od innych banków). Brak nadzoru stwarza ryzyko manipulacji stawkami.”⁴³ W latach 2020-2022 doszło do błędów w przekazywanych wartościach kwotowań w procesie fixingu WIBOR, a średnie odchylenie w poszczególnych kwartałach wahało się od -1,3 pb (0,013%) do 1,2 pb (0,012%).⁴⁴ W 2022 r. Najwyższa Izba Kontroli podjęła się przeprowadzenia kontroli nr I/22/002/KBF pt. „Wdrożenie przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1011 z dnia 8 czerwca 2016 r. w zakresie ustalania wskaźnika referencyjnego stopy procentowej”, natomiast przeprowadzenie kontroli w spółce (...) S.A. zostało uniemożliwione, gdyż spółka nie dopuściła upoważnionych kontrolerów NIK do przeprowadzenia czynności kontrolnych, argumentując, że nie podlega kontroli NIK.⁴⁵

51. W przestrzeni medialnej pojawiły się doniesienia o zawiadomieniach dwóch sygnalistów do ESMA i KNF, ale nie doprowadziły one do wszczęcia w tej materii postępowania karnego lub administracyjnego.⁴⁶ (...) S.A. nie powiadomi-

ła UKNF o żadnym przypadku podejrzanych danych wejściowych, a działania nadzorcze UKNF nie wykazały, aby nastąpiła jakakolwiek manipulacja wskaźnikiem referencyjnym WIBOR.⁴⁷ W przeciwieństwie do LIBOR, dotychczas nie stwierdzono prób manipulowania WIBOR, także w okresie poprzedzającym wejście w życie regulacji unijnych⁴⁸ (tj. rozporządzenia BMR).

52. Jak wskazuje się w literaturze, „choć konstrukcja stopy WIBOR zapewnia jej niższą podatność na manipulacje, niż dla indeksów LIBOR i EURIBOR (ACI Polska [2013], Regulamin fixingu stawek referencyjnych WIBOR i WIBID, 1.07.2013.), to sama publikacja wskaźnika oparta jest na deklaracjach banków panelistów a nie rzeczywistych transakcjach (których, jak wspomniano, praktycznie nie ma na rynku międzybankowym dla terminów pow. 1 tygodnia). Tym samym, zakorzenienie indeksu w rzeczywistych transakcjach i rozszerzenie podstawy transakcyjnej o transakcje niebankowe doprowadziłoby do lepszego odzwierciedlenia przez indeks rzeczywistych kosztów finansowania sektora.”⁴⁹ „Ekonomiści zauważają, że od trzeciego kwartału 2008 roku na rynkach pieniężnych rozpoczęło się zjawisko oderwania ceny pieniądza na rynku międzybankowym zarówno od stopy referencyjnej NBP, jak i od realnego rynkowego kosztu pozyskania pieniądza przez banki. W konsekwencji stawka WIBOR 3M czy też 6M stanowi – z punktu widzenia ekonomii – błędną podstawę dla szacowania ryzyka kredytowego. Podnosi się bowiem, że stawki referencyjne WIBOR na okresy inne niż O/N, a w szczególności 3M i 6M, nie są obiektywnym miernikiem ceny pieniądza na rynku międzybankowym.”⁵⁰

53. Pierwsza część pytania.

54. W punktach 49, 50 i 60 opinii Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 11.09.2025 r. w sprawie C-471/24 wskazano, że „Rozporządzenie 2016/1011 uwzględnia nierówną siłę przetargową konsumentów wobec kredytodawców oraz stosowanie standardowych warunków w umowach kredytów hipotecznych i konsumenckich, które wykorzystują wskaźnik referencyjny. Motyw 71 rozporządzenia 2016/1011 stanowi, że w takich sytuacjach konsumenci mogą mieć ograniczony wybór dotyczący stosowanego wskaźnika referencyjnego. W ramach poszukiwania równowagi ustawodawca Unii uważa, że konieczne jest zapewnienie, aby kredytodawcy przekazywali konsumentom co najmniej odpowiednie informacje. W tym celu art. 56 i 57 rozporządzenia 2016/1011 zmieniają, odpowiednio, dyrektywę 2008/48/WE i dyrektywę 2014/17/UE. W szczególności rozporządzenie 2016/1011 dodaje nowy element informacji [nowy art. 13 ust. 1 lit. ea) dyrektywy 2014/17], które należy przekazać konsumentom przed zawarciem umowy o kredyt hipoteczny opartej na wskaźniku referencyjnym. Ogólne informacje przekazywane przez kredytodawców przy zawieraniu takich umów muszą obejmować „nazwy wskaźników referencyjnych i ich administratorów oraz informację o potencjalnych konsekwencjach dla konsumenta”. (...) W mojej ocenie na drugie pytanie prejudycjalne należy zatem odpowiedzieć, że art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż pozwala on na ocenę nieuczciwego charakteru warunku uwzględnionego w umowie o kredyt hipoteczny zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, który to warunek przewiduje zastosowanie do tej umowy zmiennego oprocentowania opartego na wskaźniku referencyjnym WIBOR 6M, jeżeli warunek ten nie został sformułowany prostym i zrozumiałym językiem (wymóg przejrzystości). Aby spełnić ten wymóg, przedsiębiorca musi poinformować konsumenta w sposób wystarczająco precyzyjny i dokładny o nazwie stosowanego wskaźnika referencyjnego oraz o nazwie jego administratora, a także o potencjalnych konsekwencjach dla konsumenta wynikających ze stosowania tego wskaźnika, tak aby umożliwić mu oszacowanie przede wszystkim całkowitego kosztu kredytu. Sposób, w jaki kredytodawca dostarcza te informacje – pośrednio albo bezpośrednio – musi powodować w rezultacie, aby informacje te w pełni ujawniały zastosowaną metodę i główne elementy powodujące wahania stawki wskaźnika i nie dawały zniekształconego obrazu charakteru wskaźnika.”

55. Powyższe stanowisko zasługuje na aprobatę, ponieważ obowiązek podania „nazw wskaźników referencyjnych i ich administratorów oraz informacji o potencjalnych konsekwencjach dla konsumenta” wynika wprost z art. 13 ust. 1 lit. ea) dyrektywy 2017/14, w brzmieniu nadanym przez art. 58 rozporządzenia 2016/1011.

56. Niemniej jednak należy zauważyć, że powyższy przepis w podanym brzmieniu obowiązuje od dnia 1.01.2018 r., a zatem obowiązywał w dacie zawarcia umowy z dnia 1.08.2019 r., której dotyczy sprawa C-471/24, natomiast nie obowiązywał w datach zawarcia objętych niniejszą sprawą umowy i aneksu, czyli w latach 2007 i 2008 r. W związku z tym sąd odsyłający zwraca się do Trybunału Sprawiedliwości o udzielenie odpowiedzi, czy w odniesieniu do umów zawartych przed dniem 1.01.2018 r. bank miał obowiązek poinformować konsumenta o administratorze wskaźnika referencyjnego.

57. Niezależnie od tego sąd odsyłający zwraca się o udzielenie wskazówek, w jaki konkretnie sposób bank ma obowiązek poinformować konsumenta o potencjalnych konsekwencjach wynikających ze stosowania wskaźnika referencyjnego. Sąd odsyłający zastanawia się, czy należy od banku wymagać, aby zapoznał konsumenta ze szczegółowymi zasadami, według których jest ustalana wysokość wskaźnika referencyjnego, w tym czy konieczne jest przedstawienie konsumentowi treści regulaminu opracowywania tego wskaźnika bądź przynajmniej informacji o tym, że wysokość wskaźnika referencyjnego nie ma oparcia w rzeczywistych transakcjach na rynku międzybankowym, lecz stanowi średnią arytmetyczną deklaracji banków po odrzuceniu wartości skrajnych.

58. Trybunał Sprawiedliwości stwierdził, że „dyrektywę 93/13, a w szczególności jej art. 4 ust. 2 i art. 5, należy interpretować w ten sposób, że w celu spełnienia wymogu przejrzystości warunku umownego ustalającego zmienną stopę procentową w ramach umowy o kredyt hipoteczny warunek ten powinien nie tylko być zrozumiały pod względem formalnym i gramatycznym, ale również umożliwiać, by właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i rozsądny przeciętny konsument był w stanie zrozumieć konkretne działanie metody obliczania tej stopy procentowej i oszacować tym samym w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria potencjalnie istotne konsekwencje ekonomiczne takiego warunku dla swoich zobowiązań finansowych.”⁵¹ W niniejszym odesłaniu prejudycjalnym sąd odsyłający zmierza do uzyskania informacji, czy w przypadku warunku umownego odsyłającego do wskaźnika referencyjnego typu IBOR przez poinformowanie konsumenta tak aby „był w stanie zrozumieć konkretne działanie metody obliczania tej stopy procentowej” należy rozumieć udzielenie konsumentowi informacji o tym, że ten wskaźnik referencyjny jest ustalany na podstawie deklaracji banków i nie ma oparcia w rzeczywistych transakcjach na rynku międzybankowym.

59. W tym zakresie sąd odsyłający zwraca uwagę, że w krajowym orzecznictwie jeden z sądów powszechnych uznał, że wymagane jest „zwrócenie powodowi uwagi na fakt, że wskaźnik WIBOR 3M mający decydujące znaczenie dla wysokości stopy zmiennego oprocentowania (marża miała bowiem charakter stały) tworzony jest przez podmiot prywatny, zrzeszający przedstawicieli rynków finansowych (...), nie podlegający nadzorowi żadnej instytucji państwowej i biorący pod uwagę przy ustalaniu wysokości rzeczonoego wskaźnika dane deklarowane mu przez określone banki, nie podlegające żadnej weryfikacji.”⁵²

60. Druga część pytania.

61. W punkcie 69 opinii Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 11.09.2025 r. w sprawie C-471/24 wskazano, że „O ile jednak sądy krajowe w sprawach cywilnych, takich jak spór w postępowaniu głównym, mogą na podstawie dyrektywy 93/13 oceniać warunki umowne oparte na wskaźnikach referencyjnych takich jak WIBOR, o tyle nie mogą one badać metody ustalania takich wskaźników na podstawie wspomnianej dyrektywy, ponieważ takie badanie wykracza poza zakres stosowania dyrektywy 93/13. Co więcej, jak wyjaśniono powyżej, rozporządzenie 2016/1011 ustanowiło specjalny mechanizm rozpatrywania skarg mający na celu zapewnienie zainteresowanym stronom, w tym konsumentom, specjalnej ścieżki administracyjnej umożliwiającej wszczęcie procesu skargowego w przypadku wątpliwości co do zgodności wyznaczenia wskaźnika z odpowiednimi przepisami prawa krajowego lub prawa Unii. Jak zauważyła Komisja, zezwolenie krajowym sądom cywilnym na weryfikację metody ustalania kluczowych wskaźników referencyjnych w drodze oceny nieuczciwego charakteru warunku umownego na podstawie dyrektywy 93/13 podważyłoby szczególnie system zarządzania kluczowymi wskaźnikami referencyjnymi ustanowiony przez prawodawcę Unii na mocy rozporządzenia 2016/1011.”

62. Stanowisko powyższe jest uzasadnione, ponieważ rozporządzenie 2016/1011 zawiera szczegółowe regulacje dotyczące zarządzania wskaźnikami referencyjnymi. W szczególności art. 9 tego rozporządzenia ustanowił specjalny mechanizm skargowy, w ramach którego możliwe jest przedstawianie zarzutów dotyczących m.in. reprezentatywności danego wskaźnika referencyjnego dla wartości rynkowej (art. 9 ust. 2 lit. a).

63. Niemniej jednak należy zauważyć, że powyższe rozporządzenie stosuje się od dnia 1.01.2018 r. (art. 59), a zatem miało ono zastosowanie do zawartej w dniu 1.08.2019 r., której dotyczy sprawa C-471/24, natomiast nie miało zastosowania do objętych niniejszą sprawą umowy i aneksu, które zostały zawarte w latach 2007 i 2008 r. Jak zaś wskazuje się w literaturze, „ocena wskaźnika przed wdrożeniem przepisów rozporządzenia BMR (zob. art. 51 i 59) jest nie dość że dopuszczalna, to jeszcze nieobjęta żadnym domniemaniem. Oczywiście kryterium takiej hipotetycznej oceny nie mogłaby być zgodność wcześniejszych reguł ustalania wartości WIBOR i jego charakteru z przepisami rozporządzenia BMR, skoro ono nie miało jeszcze mocy wiążącej (albo nawet nie zostało opublikowane).”⁵³

64. W związku z tym sąd odsyłający zwraca się do Trybunału Sprawiedliwości o udzielenie odpowiedzi, czy w stosunku do umów zawartych przed dniem 1.01.2018 r. sądy krajowe są uprawnione do badania warunków umownych odsyłających do wskaźników referencyjnych w zakresie metodologii ustalania takich wskaźników. Natomiast w razie udzielenia pozytywnej odpowiedzi na to pytanie, sąd odsyłający zwraca się o udzielenie wskazówek, jakie konkretnie kryteria powinien brać pod uwagę sąd krajowy w ramach tego badania. W tym zakresie na uwagę zasługują następujące okoliczności.

65. Jak wcześniej wskazano, manipulacje stawkami LIBOR i EURIBOR przez banki faktycznie miały miejsce i zostało to udowodnione w stosownych postępowaniach karnych i administracyjnych, zaś odpowiedzialne za te naruszenia osoby i instytucje poniosły odpowiedzialność karną i finansową. Natomiast jeśli chodzi o stawkę WIBOR, to wprawdzie przy jej wyliczaniu dochodziło do nieprawidłowości (wskazanych w pkt 50), ale sąd odsyłający nie posiada wiedzy, aby istniały dowody na okoliczność tego rodzaju manipulacji, choć nie można wykluczyć, że dowody takie mogą się pojawić w przyszłości. Nie zmienia to jednak faktu, że sposób ustalania każdej z powyższych stawek był skonstruowany w taki

sposób, że niósł za sobą podatność na manipulacje. Mianowicie omawiane stawki referencyjne były wyliczane w oparciu o średnią arytmetyczną kwotowań grupy banków po odrzuceniu wartości skrajnych. Dane bazowe stanowiły zatem wyłącznie deklaracje banków, a nie faktycznie zawierane transakcje. Jednocześnie banki zgłaszając te deklaracje działały w warunkach konfliktu interesów, bowiem wysokość stawek referencyjnych wpływała zarówno na ich wyniki finansowe, jak również na ocenę ich wiarygodności jako kontrahentów na rynku finansowym. Co więcej, jak wcześniej wyjaśniono (pkt 39), sposób ustalania stawek referencyjnych był skonstruowany w taki sposób, że do manipulacji wysokością stawki wystarczyło działanie zaledwie jednego banku.

66. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pewną różnicę pomiędzy stawką WIBOR a stawkami LIBOR i EURIBOR. Choć bowiem każda z tych stawek opierała się o deklaracje banków, to w przypadku stawek LIBOR i EURIBOR deklaracje te nie niosły za sobą żadnych formalnych konsekwencji, a w przypadku WIBOR istniał obowiązek zawarcia transakcji na zgłoszonych warunkach, co wynikało z pkt 5.2-5.4 regulaminu fixingu. Niemniej jednak w ocenie sądu odsyłającego obowiązek ten nie wyłączał ryzyka manipulacji wysokością stawki. Po pierwsze, zakres tego obowiązku był znacznie ograniczony – czasowo (do 15 minut) i kwotowo (do 30 mln PLN). Po drugie, powyższy obowiązek nie mógł stanowić zabezpieczenia przed uzgodnionym działaniem większości (a tym bardziej wszystkich) banków będących panelistami WIBOR. Po trzecie, ewentualne koszty związane z przystąpieniem do obowiązkowych transakcji nie byłyby w stanie zniechęcić banków przed próbą manipulacji, jeśli miałyby ona zapewnić im jeszcze wyższe zyski. Po czwarte, mechanizm obowiązku zawierania transakcji na deklarowanych warunkach mógł stanowić ewentualne zabezpieczenie tylko przed zaniżeniem kwotowań stawki WIBOR, natomiast nie mógł stanowić zabezpieczenia przed jej zawyżeniem, ponieważ żaden kontrahent nie byłby zainteresowany przyjęciem depozytu po zawyżonej stawce. Jak zatem słusznie zauważa się w literaturze, „nawet założenie, że bank przekazujący określone wartości w trakcie panelu fixingowego hipotetycznie zobowiązuje się do zawarcia transakcji na zadeklarowanych warunkach, nie jest dostatecznym mechanizmem kontrolnym w sytuacji, w której niejako z góry wiadomo, że inne banki takimi transakcjami w ogóle nie są zainteresowane.”⁵⁴

67. W związku z tym sąd odsyłający zastanawia się, czy warunek umowny umowy kredytu hipotecznego ze zmiennym oprocentowaniem, który zawiera odesłanie do określonego wskaźnika referencyjnego może zostać uznany za nieuczciwy w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 z tego powodu, że ten wskaźnik jest podatny na manipulację ze strony banków. Natomiast w razie udzielenia na powyższe pytanie odpowiedzi pozytywnej sąd odsyłający zastanawia się, czy dla przyjęcia, że dany warunek umowny jest nieuczciwy wystarczający jest sam fakt, że wskaźnik referencyjny jest hipotetycznie (z uwagi na swoją konstrukcję) podatny na manipulację, czy też konieczne jest udowodnienie, że w czasie wykonywania umowy rzeczywiście doszło do manipulacji wskaźnikiem i manipulacje te doprowadziły do strat po stronie konsumenta.

68. Sąd odsyłający ma na uwadze, że Trybunał Sprawiedliwości wielokrotnie podkreślał, że dokonując oceny nieuczciwego charakteru warunku umownego należy rozważyć, czy przedsiębiorca traktujący konsumenta w sposób sprawiedliwy i słuszny mógł racjonalnie założyć, że konsument ten przyjąłby taki warunek w drodze negocjacji indywidualnych umowy. Prima facie trudno wyobrazić sobie konsumenta, który świadomie zgodziłby się na to, aby wysokość spłacanych przez niego rat kredytu była uzależniona od wskaźnika, który może być przedmiotem manipulacji banków. Z drugiej jednak strony całkowite wyeliminowanie ryzyka tego rodzaju manipulacji nie jest możliwe, ponieważ zasada swobody umów pozwala uczestnikom rynku na zawieranie transakcji na dowolnych warunkach, co zawsze stwarza ryzyko manipulacji cenami, w tym zmowy cenowej. Nawet w wypadku stawek referencyjnych opartych o faktycznie zawierane transakcje (takie jak WIRON i SARON) ryzyko manipulacji nie zostaje wyeliminowane, ponieważ uczestnicy rynku (w tym banki) mogą zdecydować się na zawieranie transakcji po zawyżonych albo zaniżonych stawkach w celu doprowadzenia do manipulacji wskaźnikiem, co może przynieść im zyski, które zrekompensują koszty nierynkowych transakcji. Tego rodzaju manipulacje faktycznie występują na rynku kapitałowym i są sankcjonowane przez prawo unijne.⁵⁵ Co więcej, przepisy rozporządzenia 2016/1011 (które zostało uchwalone w celu zapobiegania manipulacjom wskaźnikami referencyjnymi) dopuszczają sytuację, w której danymi wejściowymi wskaźnika referencyjnego są kwotowania (art. 11 ust. 1 lit. a), a zatem w pewnych okolicznościach ten sposób ustalania wysokości wskaźnika referencyjnego jest akceptowany przez prawodawcę unijnego.

69. W literaturze jest też prezentowane stanowisko, że brak jest podstaw prawnych do uznania za nieuczciwy warunek umowny postanowienia umowy kredytu odsyłającego do wskaźnika referencyjnego, który jest podatny na manipulację. Mianowicie takie postanowienie „samo z siebie” nie narusza równowagi kontraktowej stron. Natomiast w razie gdyby faktycznie doszło do manipulacji wskaźnikiem referencyjnym, to konsumentowi w związku z tym może przysługiwać roszczenie odszkodowawcze z tytułu nieprawidłowego wykonania umowy (art. 471 KC) lub z tytułu naruszenia prawa (art. 415 KC) bądź z tytułu stosowania nieuczciwych praktyk rynkowych w rozumieniu dyrektywy 2005/29.⁵⁶ Ponadto „Samo zaś ustalenie, że WIBOR jest wskaźnikiem niedoskonałym – a nawet mającym (teraz czy w przeszłości) liczne i istotne mankamenty – nie będzie wystarczające dla uznania, że mechanizmy zmiennego oprocentowania odwołujące się do tego wskaźnika są z natury swej nieuczciwe – sprzeczne z dobrymi obyczajami i rażąco naruszające interesy konsumentów.

Jeśli bowiem okazałoby się, że mankamenty te równomiernie albo w podobny sposób oddziałują na obie strony transakcji, obciążają istotnym ryzykiem także sam bank oraz nie determinują możliwości ukierunkowanego na wykorzystanie przewagi względem konsumentów (dyktowanie im w czasie wykonywania umowy jej warunków) sterowania wynikami, to trudno mówić o spełnieniu przesłanek koniecznych dla kwalifikacji postanowień umownych jako abuzywnych.” 57

70. Kolejną kwestią, nad jaką zastanawia się sąd odsyłający, jest to, czy można uznać warunek umowny za nieuczciwy już z samej tylko przyczyny, że odsyła on do wskaźnika takiego, jak LIBOR i WIBOR. Mianowicie żaden z tych wskaźników nie był zdefiniowany w prawie krajowym ani unijnym. Ich definicje i sposób ustalania były określone w wewnętrznych regulaminach stowarzyszeń ustalonych przez banki lub pracowników banków. Jednocześnie sposób opracowywania wskaźników referencyjnych przed dniem 1.01.2018 r. nie był nadzorowany przez żadne organy państwowe (w Polsce kontrole NBP, KNF i NIK wynikały ze sprawowania kontroli nad działalnością banków, natomiast organy te nie miały uprawnień nadzorczych, które wprost dotyczyłyby opracowywania wskaźników referencyjnych). Tym samym ani konsumenci i ich organizacje ani organy państwowe nie miały ani wpływu ani nawet możliwości nadzoru nad opracowywaniem powyższych wskaźników referencyjnych. W związku z tym sąd odsyłający zastanawia się, czy w takiej sytuacji warunek umowny odsyłający do stawki LIBOR albo WIBOR może zostać uznany za nieuczciwy z uwagi na istotne naruszenie równowagi kontraktowej pomiędzy stronami.

71. W końcu sąd odsyłający zastanawia się nad tym, czy warunek umowny odsyłający do wskaźnika LIBOR lub WIBOR może zostać uznany za nieuczciwy z tego powodu, że te wskaźniki mogą nie odzwierciedlać rzeczywistego kosztu finansowania kredytu. Jak wcześniej wskazano, wskaźniki LIBOR i WIBOR stanowią miarę tego, po jakich stawkach oprocentowania banki deklarują gotowość wzajemnego pożyczania sobie pieniędzy. Tymczasem począwszy od światowego kryzysu gospodarczego, który zapoczątkowany został upadkiem banku (...) w Stanach Zjednoczonych, banki znacząco zmniejszyły swoją aktywność na rynku międzybankowym, 58 a niewielka liczba transakcji jaka jeszcze występuje obejmuje w zasadzie tylko depozyty udzielane na jeden dzień.⁵⁹ Natomiast kredyty udzielane przez banki są finansowane z środków, które w znacznej części pochodzą z depozytów klientów banków. Jest zaś faktem powszechnie znanym, że stawki oprocentowania lokat i kont oszczędnościowych są znacznie niższe od oprocentowania kredytów hipotecznych. Przykładowo w Polsce w lipcu 2025 r. średnie oprocentowanie depozytów wynosiło 1,7% , a średnie oprocentowanie kredytów wynosiło 8,1% .⁶⁰ Skoro zatem bank był w stanie pozyskać środki do udzielenia kredytu hipotecznego po koszcie znacznie niższym niż wynikało to z wysokości stawki LIBOR lub WIBOR to oznaczało to, że zysk banku na umowie kredytu był znacznie wyższy niż wynikało to z wysokości marży oprocentowania. Również w literaturze zwrócono uwagę, że „Indeks bazujący na szerokim spektrum transakcji depozytowych lepiej odzwierciedla rzeczywiste koszty finansowania banków, stając się tym samym reprezentantem krańcowego kosztu pieniądza w sektorze bankowym.”⁶¹ W związku z tym sąd odsyłający zastanawia się, czy doprowadzenie przez bank do tego rodzaju sytuacji może zostać uznane za istotne naruszenie równowagi kontraktowej pomiędzy stronami ze szkodą dla konsumenta, które stanowi podstawę do uznania warunku umownego odsyłającego do stawki LIBOR lub WIBOR za nieuczciwy warunek umowny.

72. Z drugiej jednak strony z literaturze jest podnoszony argument, że brak odzwierciedlenia rzeczywistego kosztu finansowania kredytu przez wskaźnik referencyjny nie może stanowić podstawy do uznania za nieuczciwy warunku umownego odsyłającego do tego wskaźnika referencyjnego. Wynika to z faktu, że umowa kredytu nakłada na bank wyłącznie obowiązek udostępnienia środków pieniężnych, natomiast nie zobowiązuje go do pozyskania tych środków pieniężnych w określony sposób, a w szczególności nie precyzuje kosztu zdobycia tych środków. Sposób finansowania własnych zobowiązań przez bank leży poza sferą stosunku prawnego wynikającego z umowy kredytu, podobnie jak poza tą sferą leży źródło finansowania przez kredytobiorcę spłaty rat kredytu. Z punktu widzenia kredytobiorcy istotne jest bowiem, czy otrzyma od banku środki pieniężne w uzgodnionej kwocie, a nie to, w jaki sposób (z depozytów innych klientów, od banku centralnego, z rynku międzybankowego itd.) i po jakim koszcie bank te środki uzyska.⁶² Również w orzecznictwie wskazuje się, że nie ma podstaw twierdzenie, jakoby wyłączną i jedyną dopuszczalną funkcją stosowania stawki WIBOR było pokrycie ponoszonych przez bank kosztów finansowania kredytu na etapie jego wypłaty.⁶³ Odmienne ocena mogłaby być uzasadniona gdyby w umowie kredytu wskazano, że WIBOR/LIBOR odzwierciedla koszt pozyskania kapitału przez bank, taka sytuacja nie miała jednak miejsca w analizowanym przypadku.

73. Zawieszenie postępowania przed sądem odsyłającym.

74. W związku ze zwróceniem się do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej o udzielenie odpowiedzi na niniejsze pytanie prejudycjalne, należało zawiesić postępowanie przez sądem odsyłającym na podstawie art. 177 § 1 pkt 3¹ KPC sędzia del. Michał Maj

1 Vide:

- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 3.03.2020 r., C-125/18,

- postanowienie Trybunału Sprawiedliwości z dnia 17.11.2021 r., C-655/20,
- postanowienie Trybunału Sprawiedliwości z dnia 17.11.2021 r., C-79/21,
- postanowienie Trybunału Sprawiedliwości z dnia 28.02.2023 r., C-254/22,
- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 13.07.2023 r., C-265/22,
- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 12.12.2024 r., C-300/23.

2 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 czerwca 2016 r. w sprawie indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne w instrumentach finansowych i umowach finansowych lub do pomiaru wyników funduszy inwestycyjnych i zmieniające dyrektywy 2008/48/WE i 2014/17/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 596/2014 (Dz.U. 2016, L 171, s. 1).

3 Vide:

- Michał Kruszk, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 24,
- Jarosław Beldowski, Paweł Szczęśniak, WIBOR. Aktualne problemy prawne, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2024, s.).

4 <https://web.archive.org/web/20170207004655/https://www.bba.org.uk/about-us/>

5 Vide:

- Michał Kruszk, Ciągłość Prawna Wskaźników Referencyjnych Stopy Procentowej, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny, rok LXXXII – zeszyt 4 – 2020, s. 319,
- Michał Kruszk, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 25,
- Jarosław Beldowski, Paweł Szczęśniak, WIBOR. Aktualne problemy prawne, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2024, s. 29,
- Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 7,
- Dominik Kubacki, Impact of JPY LIBOR rate changes on regulations and development of alternative benchmarks in Japan, Finanse i Prawo Finansowe 2023, nr 4, s. 177-200,
- Xing Huan, Gary John Previts, Antonio Parbonetti, Understanding the LIBOR scandal: the historical, the ethical, and the technological, Journal of Banking Regulation, 30.07.2022 r., vol. 24, s. 403-419,
- David Hou, David Skeie, LIBOR: Origins, Economics, Crisis, Scandal and Reform, Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 667, March 2014

<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2423387>

6 Vide Anna Karwowska, Manipulacja stawką LIBOR – krok po kroku, s. 2-3.

7 Vide Dominik Kubacki, Impact of JPY LIBOR rate changes on regulations and development of alternative benchmarks in Japan, Finanse i Prawo Finansowe 2023, nr 4, s. 177-200.

8 <https://web.archive.org/web/20090523175719/http://www.bbalibor.com/bba/jsp/polopoly.jsp?d=1628>

9 <https://web.archive.org/web/20090523175653/http://www.bbalibor.com/bba/jsp/polopoly.jsp?d=1626>

10 <https://web.archive.org/web/20090523233338/http://www.bbalibor.com/bba/jsp/polopoly.jsp?d=1629>

11 <https://web.archive.org/web/20090523175719/http://www.bbalibor.com/bba/jsp/polopoly.jsp?d=1627>

12 <https://web.archive.org/web/20090523175653/http://www.bbalibor.com/bba/jsp/polopoly.jsp?d=1626>

13 <https://web.archive.org/web/20090523175719/http://www.bbalibor.com/bba/jsp/polopoly.jsp?d=1628>

14 Vide Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 7.

15 Vide:

- Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 7,

- Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 104.

16 Vide Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 23-26.

17 Vide:

- Michał Kruszką, Ciągłość Prawna Wskaźników Referencyjnych Stopy Procentowej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny*, rok LXXXII – zeszyt 4 – 2020, s. 322-323,

- Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 26-27,

- Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 18,

- Dominik Kubacki, Impact of JPY LIBOR rate changes on regulations and development of alternative benchmarks in Japan, *Finanse i Prawo Finansowe* 2023, nr 4, s. 177-200,

- Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 94,

- Xing Huan, Gary John Previts, Antonio Parbonetti, Understanding the LIBOR scandal: the historical, the ethical, and the technological, *Journal of Banking Regulation*, 30.07.2022 r., vol. 24, s. 403-419.

18 Vide Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 27.

19 Vide Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 96-97.

20 Vide Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 99.

21 Vide:

- Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 27-28,

- Anna Karwowska, Manipulacja stawką LIBOR – krok po kroku, s. 3,

- Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 96,

- David Hou, David Skeie, LIBOR: Origins, Economics, Crisis, Scandal and Reform, Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 667, March 2014

<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2423387>

22 Vide:

- Michał Kruszką, Ciągłość Prawna Wskaźników Referencyjnych Stopy Procentowej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny*, rok LXXXII – zeszyt 4 – 2020, s. 324,

- Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 228,

- Jarosław Beldowski, Paweł Szczęśniak, WIBOR. Aktualne problemy prawne, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2024, s. 84-85,

- Anna Karwowska, Manipulacja stawką LIBOR – krok po kroku, s. 4-5, 7-8,

- Xing Huan, Gary John Previts, Antonio Parbonetti, Understanding the LIBOR scandal: the historical, the ethical, and the technological, *Journal of Banking Regulation*, 30.07.2022 r., vol. 24, s. 403-419,

- <https://www.justice.gov/criminal/criminal-vns/united-states-v-ubs-ag>

- <https://www.justice.gov/criminal/criminal-vns/case/united-states-v-ubs-securities-japan-co-ltd>
- <https://www.justice.gov/criminal/criminal-vns/united-states-v-db-group-services-uk-limited-and-deutsche-bank-ag>
- <https://www.justice.gov/criminal/criminal-vns/case/united-states-v-royal-bank-scotland-plc-and-rbs-securities-japan-limited>
- 23 Vide Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s.95.
- 24 Vide Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 28.
- 25 Vide:
 - Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, *Gospodarka Narodowa* nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 104,
 - Xing Huan, Gary John Previts, Antonio Parbonetti, Understanding the LIBOR scandal: the historical, the ethical, and the technological, *Journal of Banking Regulation*, 30.07.2022 r., vol. 24, s. 403-419.
- 26 <https://www.ice.com/iba/LIBOR>
- 27 Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2021/1847 z dnia 14 października 2021 r. w sprawie wyznaczenia ustawowego zamiennika dla niektórych terminów zapadalności stopy LIBOR dla franka szwajcarskiego (CHF LIBOR).
- 28 Vide Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 7
- 29 Vide:
 - Michał Kruszką, EURIBOR jako kluczowy wskaźnik referencyjny europejskiego rynku finansowego, „Unia Europejska” 2017, nr 5, s. 26,
 - Michał Kruszką, Ciągłość Prawna Wskaźników Referencyjnych Stopy Procentowej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, rok LXXXII – zeszyt 4 – 2020, s. 325-326,
 - Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 18.
- 30 <https://www.emmi-benchmarks.eu/benchmarks/euribor/methodology/>
- 31 Vide Benchmark Determination Methodology for Euribor Euribor Governance Framework D0016F-2019
<https://www.emmi-benchmarks.eu/globalassets/documents/pdf/euribor/d0016f-2019-benchmark-determination-methodology-for-euribor.pdf>
- 32 Vide Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 18.
- 33 Vide:
 - Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 8,
 - <https://www.acipolska.pl/index.php/o-nas/historia.html>
 - [https://www.acipolska.pl/images/pliki/ACI Statut z 16 maja 2024.pdf](https://www.acipolska.pl/images/pliki/ACI%20Statut%20z%2016%20maja%202024.pdf)
- 34 <https://www.acipolska.pl/index.php/wibor/regulamin-obowiazujacy-do-dnia-1-lipca-2013-roku.html>
- 35 Vide:
 - Jarosław Beldowski, Paweł Szczęśniak, WIBOR. Aktualne problemy prawne, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2024, s. 29,
 - Jarosław Beldowski, WIBOR - kilka uwag o jego legalności, *MOP* 2024, Nr 3, str. 162.
- 36 Vide Jarosław Beldowski, WIBOR - kilka uwag o jego legalności, *MOP* 2024, Nr 3, str. 162.
- 37 Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2019/482 z dnia 22 marca 2019 r. zmieniające rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2016/1368 ustanawiające wykaz kluczowych wskaźników referencyjnych stosowanych na rynkach finansowych na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1011.

38 [https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/KNF GPW Benchmark SA.pdf](https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/KNF_GPW_Benchmark_SA.pdf)

39 [https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/KNF zezwoli%C5%82a GPW Benchmark SA na opracowywanie wskaźników referencyjnych stop procentowych 71984.pdf](https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/KNF_zezwoli%C5%82a_GPW_Benchmark_SA_na_opracowywanie_wskaznikow_referencyjnych_stop_procentowych_71984.pdf)

40 Vide:

- Najwyższa Izba Kontroli, Analiza wykonania w 2011 roku budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej, Warszawa, czerwiec 2012, s. 217.

<https://bip.nik.gov.pl/plik/id,3961.pdf>

- Najwyższa Izba Kontroli, Wystąpienie pokontrolne z dnia 27.04.2012 r., KBF-4101-01-01/2012 P/12/034 <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/pobierz,kbf~p12034201205231155321337766932~id0~01,typ,kj.pdf>

41 Vide Sprawozdanie z działalności Komisji Nadzoru Finansowego w 2013 roku, s. 92

[knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/2013_37265.pdf](https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/2013_37265.pdf)

42 <https://www.acipolska.pl/index.php/wibor/informacje-dotyczace-wiboru/280-publicacja-i-ponowna-kalkulacja-stawki-wibor-w-dniu-dzisiejszym.html>

43 Vide Sprawozdanie z działalności Najwyższej Izby Kontroli w 2015 roku, s. 555

<https://www.nik.gov.pl/plik/id,11879.pdf>

44 Vide GPW Benchmark, Informacja o wpływie korekty błędów na wartości Stawek Referencyjnych WIBID i WIBOR Ujawnienie Nadzwyczajne, Warszawa, luty 2023.

[https://gpwbenchmark.pl/pub/BENCHMARK/files/WIBID WIBOR/Ujawnienia WIBID WIBOR 02.2023.pdf](https://gpwbenchmark.pl/pub/BENCHMARK/files/WIBID_WIBOR/Ujawnienia_WIBID_WIBOR_02.2023.pdf)

45 <https://www.nik.gov.pl/najnowsze-informacje-o-wynikach-kontroli/proces-ustalania-stawki-referencyjnej-wibor.html>

46 Vide:

- Jarosław Beldowski, WIBOR. Praktyczne uwagi prawne i ekonomiczne, Warszawa 2023, Legalis, rozdział 19,

- Jarosław Beldowski, Paweł Szczęśniak, WIBOR. Aktualne problemy prawne, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2024, s. 96.

47 Vide Jarosław Beldowski, Paweł Szczęśniak, WIBOR. Aktualne problemy prawne, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2024, s. 95.

48 Vide:

- Dawid Rogoziński, Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu, WKP 2023, rozdział 3, podrozdział 4,

- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Metoda opracowywania WIBOR spełnia warunki wymagane przez unijne rozporządzenie BMR, 6 grudnia 2022 r.

[https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Metoda opracowywania WIBOR spełnia warunki wymagane przez unijne rozporządzenie BMR 80485.pdf](https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Metoda_opracowywania_WIBOR_spelnia_warunki_wymagane_przez_unijne_rozporzadzenie_BMR_80485.pdf)

49 Vide Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, Gospodarka Narodowa nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 111.

50 Vide Dawid Rogoziński, Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu, WKP 2023, rozdział 3, podrozdział 3.

51 Vide wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 3.03.2020 r., C-125/18, pkt 56.

52 Vide wyrok Sądu Okręgowego w Suwałkach z dnia 22.01.2025 r., I C 332/24.

53 Vide Dawid Rogoziński, Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu, WKP 2023, rozdział 3, podrozdział 4.

54 Vide Dawid Rogoziński, Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu, WKP 2023, rozdział 3, podrozdział 3.

55 Art. 12-16 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 596/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie nadużyć na rynku (rozporządzenie w sprawie nadużyć na rynku) oraz uchylającego dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady i dyrektywy Komisji 2003/124/WE, 2003/125/WE i 2004/72/WE.

56 Dyrektywa 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady („Dyrektywa o nieuczciwych praktykach handlowych”)

57 Vide Dawid Rogoziński, Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu, WKP 2023, rozdział 3, podrozdział 3.

58 Vide Jarosław Beldowski, WIBOR - kilka uwag o jego legalności, MOP 2024, Nr 3, str. 162.

59 Vide Jacek Chłoniowski, Paweł Górnik, Mateusz Siekierski, Banki, pieniądze, długi, 2020, s. 40-41, 50-53.

60 <https://nbp.pl/statystyka-i-sprawozdawczosc/statystyka-monetarna-i-finansowa/statystyka-stop-procentowych/>

61 Vide Piotr Mielus, Dylematy reformy indeksów rynku finansowego, Gospodarka Narodowa nr 284, Rok LXXXVI/XXVII, lipiec–sierpień 2016, s. 111.

62 Vide Dawid Rogoziński, Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu, WKP 2023, rozdział 3, podrozdział 3.

63 Vide wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 23.10.2023 r..